

DETERMINANTEN VAN DEATH ANXIETY

Over de invloed van demografische gegevens op Death Anxiety

25 AUGUSTUS 2017

BACHELORTHESE POSITIEVE PSYCHOLOGIE EN TECHNOLOGIE

Maartje Kerkhof s1481681

Eerste begeleider: P. ten Klooster

Tweede begeleider: V. van Bruggen

Abstract

This research was aimed at gaining insight in potential predictors of a high degree of Death Anxiety. 389 participants filled in both the Existential Concerns Questionnaire (ECQ) and the Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale (DAP-R), after which was looked at possible associations between the independent variables: gender, age, education level and faith affiliation, and the dependent variable: Death Anxiety. In order to investigate these possible associations independent sample t-tests and Pearson correlations were applied. In addition, quadratic regression analysis were performed to detect possible non-linear relationships and multivariate regression analyzes were performed to investigate unique relationships.

The results showed that there is a significant association between gender and the degree of Death Anxiety for both the ECQ and the DAP-R. Age, educational level and religious affiliation, on the other hand, did not appear to be significantly associated with the degree of Death Anxiety. Educational level was univariate significantly associated with the degree of Death Anxiety on the DAP-R subscale, but no longer when corrected for gender in the multivariate regression analysis, and was found to be strongly associated with the variable gender after the multivariate analyzes, after which the effect was not significant anymore. Although age was not linear associated, a slight u-curve was visible between the independent variable age and the dependent variable degree of Death Anxiety on the DAP-R after checking for a non-linear relationship.

All in all, it can be said that the variable gender is a consistent determinant of Death Anxiety. Further research must determine whether there is indeed an u-curve association between age and the degree of Death Anxiety. In order to promote the well-being of people suffering from high levels of Death Anxiety, it is important to carry out future research to identify more possible determinants of Death Anxiety.

Samenvatting

Dit onderzoek had als doel meer inzicht krijgen in mogelijke voorspellers van een hoge mate van Death Anxiety. 389 participanten vulden zowel de Existential Concerns Questionnaire (ECQ) als de Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale (DAP-R) vragenlijst in, waarna werd gekeken of er sprake is van mogelijke associaties tussen de onafhankelijke variabelen: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en geloofsaffiliatie, en de afhankelijke variabele: Death Anxiety. Om deze mogelijke associaties te onderzoeken werd gebruik gemaakt van de onafhankelijke t-toets en de Pearson correlatie. Daarnaast werden kwadratische regressieanalyses uitgevoerd om mogelijke niet-lineaire verbanden op te sporen en werden multivariate regressie analyses uitgevoerd om unieke verbanden te onderzoeken.

Uit de resultaten kwam naar voren dat er alleen sprake is van een significante associatie tussen de onafhankelijke variabele geslacht en de afhankelijke variabele mate van Death Anxiety. De onafhankelijke variabelen leeftijd, opleidingsniveau en geloofsaffiliatie bleken daarentegen niet significant geassocieerd te zijn met de mate van Death Anxiety. Opleidingsniveau leek significant geassocieerd te zijn met de mate van Death Anxiety maar bleek na de multivariate analyses te sterk samen te hangen met de variabele geslacht, waardoor dit effect niet significant meer was. Daarnaast werd een lichte u-curve zichtbaar tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety na controle op een non-lineair verband.

Al met al kan gezegd worden dat de variabele geslacht een consistente determinant is van de mate van Death Anxiety. Nader onderzoek moet bepalen of er inderdaad een u-curve verband aanwezig is tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety. Met het oog op het welzijn van mensen die kampen met een hoge mate van Death Anxiety is het belangrijk toekomstig onderzoek uit te voeren om meer mogelijke determinanten van Death Anxiety in kaart te kunnen brengen.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Methode	10
Participanten	10
Procedure	10
Meetinstrumenten	11
Statistische analyse	12
Multivariate analyse.....	13
Resultaten	14
Relatie tussen geslacht en Death Anxiety.....	14
Relatie tussen leeftijd en Death Anxiety	14
Relatie tussen opleidingsniveau en Death Anxiety	16
Relatie tussen religieuze affiliatie en Death Anxiety	17
Multivariate regressie analyses	17
Discussie	19
Referentielijst	24

Inleiding

Existentiële angst

Existentiële angst is een angstvorm waar vrijwel iedereen een keer mee te maken krijgt in zijn of haar leven. Kort gezegd is het de angst voor het bestaan zelf, wat zich in verschillende vormen en gradaties kan uiten (Glas, 2003). Variërend van lichte angst wanneer men nadenkt over het bestaan van de mens op aarde, tot een intense angst voor de verantwoordelijkheden die het bestaan met zich meebrengt. De mens staat in voor zijn eigen acties en draagt de verantwoordelijkheid van zijn eigen geluk. Existentiële angst bestaat uit verschillende aspecten, waaronder de angst voor een betekenisloos en leeg leven, maar ook de angst voor sociale isolatie en om alleen te eindigen. Het begrip angst kan opgewekt worden door concrete bedreigingen, geweld of bepaalde sociale situaties, maar deze existentiële vorm van angst gaat verder dan een concrete bedreiging voor het leven zelf. Existentiële angst kan gezien worden als een angst die in het verlengde ligt van andere vormen van angst. Het is immers geen bedreiging van het leven maar een intense angst vóór het leven. Het bestaan zelf boezemt sommige mensen zo veel angst in dat ze er dagelijks last van hebben.

Mensen worden dagelijks uitgedaagd na te denken over hun toekomst, hun leven en hun idealen. Keuzes moeten gemaakt worden. Dit varieert van de kleinere keuzes in het leven, zoals het kiezen voor een gezonde maaltijd, tot belangrijke levenskeuzes als een opleiding, carrièreswitch of een verhuizing naar een ander land. Keuzes die een grote impact op iemands leven en toekomst kunnen hebben. De hoeveelheid keuzes die men tegenwoordig kan en moet maken, en het belang dat de juiste keuzes gemaakt worden leidt bij veel mensen tot keuzestress en een hoop onzekerheid (Hartgers, 2016). Want wanneer toch de verkeerde opleiding wordt gekozen verliest men kostbare tijd, het leven is immers al zo kort, of zoals wanneer de carierswitch tegenvalt en je beseft dat je niet het leven leidt dat je wilt leiden. Iedereen wil immers een betekenisvol en gelukkig leven leiden en deze verantwoordelijkheid kan een intense angst als gevolg hebben. Wanneer deze vorm van angst je leven te veel gaat beïnvloeden kan het tot ongezonde consequenties leiden.

Lange tijd werd de literatuur over existentiële angst gedomineerd door filosofische reflecties, maar de laatste decennia is de hoeveelheid empirisch onderzoek naar existentiële angst aanzienlijk toegenomen (Bruggen et al., 2017). Daarnaast heeft existentiële angst binnen de klinische context meer aandacht gekregen, dit om de psychopathologie en de ontwikkeling van behandelingen hierbinnen beter te kunnen begrijpen en te kunnen verbeteren. (Iverach, Menzies, & Menzies, 2014 ; Neimeyer, Wittkowski, & Moser, 2004).

De Amerikaanse psychiater Yalom schreef een baanbrekend leerboek over de existentie en de psychotherapy genaamd *Existential Psychotherapy* (1980). Existentiële psychotherapie is een dynamische benaderingstherapie die de focus legt op problemen en zorgen die hun oorsprong hebben in de existentie. Hiermee sloeg hij een brug tussen filosofie en psychiatrie. In zijn leerboek beschreef hij vier fundamentele existentiële gegevens die de existentiële angst naar zijn mening in kaart brachten. Namelijk de overmijdelijkheid van onze dood en voor degenen die wij liefhebben. De vrijheid die we hebben om ons leven de vorm te geven die wij willen. Onze essentiële eenzaamheid. En tot slot de afwezigheid van een duidelijke zin of betekenis van het leven (Yalom, 1980). Een belangrijke theoretici waar herhaaldelijk naar verwezen wordt op het gebied van existentiële angst is Paul Tillich. Zijn werk 'The courage to be' gepubliceerd in 1952 heeft voor veel onderzoeken als basis en naslagwerk gediend. Hij verdeelde de existentiële angst onder in drie categorieën, namelijk: Death Anxiety, schuld, en de angst voor een betekenisloos en leeg leven. Deze categorieën werden door latere onderzoekers aangevuld en verder onderzocht. Zijn werk heeft als basis en naslagwerk gediend voor onder andere het ontwikkelen van vragenlijsten die de mate van existentiële angst maten.

Er zijn verschillende vragenlijsten ontwikkeld op het gebied van existentiële angst en de Death Anxiety. Maar de Existential Concerns Questionnaire (ECQ) liet de meest bevredigende resultaten zien op het gebied van betrouwbaarheid en validiteit. Deze vragenlijst is gebaseerd op de Existential Anxiety Questionnaire van Weems, Costa, Dehon, & Berman (2004). Deze vragenlijst was ontwikkeld als een voorlopig empirisch onderzoek over de existentiële theorie van Tillich. De auteurs suggereerden dat de inhoud van items nog verder uitgebreid zouden kunnen worden. Dit is gebeurd met als resultaat de ECQ. In deze studie wordt gebruik gemaakt van de verder ontwikkelde ECQ gebaseerd op het eerdere werk van Glas (2003), Yalom (1980), Tillich (1952) en de terror management van Koole (Van Bruggen et al., 2017). Hierbij is de ECQ gebruikt als startpunt voor het ontwikkelen van een nieuwe vragenlijst, en is er een begrijpelijke categorisatie ontwikkeld van existentiële zorgen in vijf domeinen. Het eerste domein is de dood (death), welke onderverdeeld wordt in twee aspecten, namelijk het feit dat het eigen leven zal eindigen op een onbekend moment en dat de wereld een onveilige plek is waar op ieder moment iets levenbedreigends zich voor kan doen. Het tweede domein is betekenisloosheid (meaninglessness). De ervaring dat betekenis systemen relatief zijn omdat er veel van zijn en dat iemand zijn ideeën over de betekenis van de wereld niet andere personen kunnen overtuigen. Het derde domein is schuld (guilt). Schuld is een

gedifferentieerd en complex concept op zichzelf. Hierbij is er gekozen om de focus te leggen op de ervaring dat mensen hun eigen verwachtingen over het leven niet kunnen waarmaken. Het vierde domein beslaat de sociale isolatie (social isolation). De ervaring van het niet verbonden zijn met andere mensen en het niet in staat zijn om de perspectieven van anderen volledig te delen. Ten slotte bestaat het vijfde domein uit identiteit (identity). Het niet beschikken over de volledige kennis over zichzelf, samen met de tegenstrijdigheid in de ervaring van zichzelf en de wereld.

Death Anxiety

De bekendste vorm van existentiële angst is de angst voor de dood (Death Anxiety). De angst voor de eindigheid van het leven, het onbekende, en het verlies van jezelf. Men weet niet wat er gebeurt na de dood en is bang om terecht te komen in het niks (Tillich, 1952). In deze studie zal de focus liggen op de angst voor de dood, ofwel Death Anxiety. Naar deze vorm van existentiële angst is verreweg het meeste onderzoek gedaan, daarnaast bestaat hier ook de meeste informatie over.

De dood is onvermijdelijk. Dit geeft mensen het gevoel gevangen te zitten in hun eigen bestaan. De gedachte dat de dood elke dag, elk uur steeds dichterbij komt kan een angst als gevolg hebben. Cicirelli (2009) definieert Death Anxiety als de emotionele reactie op de waarneming van de eigen sterfelijkheid, een gevoel van hulpeloosheid ten aanzien van de bedreiging van het eigen bestaan. Death Anxiety is een onderwerp dat de mens altijd bezig heeft gehouden en waar verschillende opvattingen en meningen over bestaan. Zo behandelden vroege psychologische onderzoeken de dood als een eenzijdig concept. Later werd de dood benaderd als een veelzijdiger concept en onderverdeeld in verschillende aspecten (Lester, 1994). Death Anxiety werd bijvoorbeeld door Feifel, (1959) onderverdeeld in zeven gerelateerde angsten, namelijk angst voor de dood als einde van het leven zijnde, angst om het bewustzijn te verliezen, angst voor het onbekende, angst voor retributie, angst voor de gevolgen voor nabestaanden, angst om te falen en angst voor eenzaamheid. Death Anxiety is een breed begrip waarbij er geen sprake is van goed of fout. Angst voor de dood kan door iedereen anders beschreven en ervaren worden.

Een hoge mate aan Death Anxiety heeft verschillende gevolgen. Zo is uit het onderzoek van Alvarado, Templer, Bresler, & Thomas-Dobson, (1995) naar voren gekomen dat er sprake is van een positieve correlatie tussen Death Anxiety en depressie. Een verhoogde mate aan Death Anxiety zou de kans op een depressie aanzienlijk verhogen. Zowel

angstklachten als stemmingsstoornissen verstoren de slaap en het aandachtsvermogen, met als gevolg zware vermoeidheid, weinig energie, slechte concentratie, een gebrek aan alertheid, extreme prikkelbaarheid en daarmee ook verminderde cognitieve functies (Verkuil, & van Emmerik, 2007). Daarnaast is gebleken dat een hoge mate van existentiële angst niet alleen geassocieerd wordt met symptomen van andere angstvormen en depressies, maar ook gerelateerd is aan psychologische stress gerelateerd aan identiteitsproblematiek (Weems, Costa, Dehon, & Berman, 2004).

Determinanten

Belangrijk is om te kijken welke factoren of kenmerken een hoge mate van Death Anxiety als gevolg kunnen hebben. Uit de literatuur komt naar voren dat veruit het meeste bekend is over de socio-demografische gegevens en de invloed die zij uitoefenen op de existentiële angst, zoals leeftijd, geslacht, ras en geloof. In deze studie zal onderzocht worden hoe de socio-demografische factoren: geslacht, leeftijd, religie en opleiding zich verhouden ten opzichte van de mate van Death Anxiety.

Uit eerdere studies is naar voren gekomen dat er verschillen zouden bestaan tussen mannen en vrouwen en de mate van Death Anxiety die zij ervaren (McDonalds, 1976; Neimeyer & Moore, 1994). Over het algemeen zouden vrouwen een hogere mate van algemene Death Anxiety ervaren en zouden vrouwen meer nadenken over hun eigen dood. Lester (1972) suggereerde daarentegen dat vrouwen alleen in specifieke gebieden een hogere mate van Death Anxiety zouden bezitten. Daarnaast kwam uit het onderzoek van Neimeyer & Moore (1994) naar voren dat vrouwen over het algemeen over meer angstklachten beschikten dan mannen en zich vaker meldden met angstproblematiek. Maar vrouwen zouden minder nang zijn voor het onbekende dan mannen.

Naast geslacht zal in deze studie ook de samenhang onderzocht worden tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety. Onderzoek van Lockhart et al. (2001) toonde aan dat leeftijd een negatieve samenhang heeft met Death Anxiety. Dit is in lijn met de resultaten uit het onderzoek van Wong, Reker, & Gesser (1994). Hierin kwam naar voren dat ouderen een hogere mate van doodsacceptatie bezaten in vergelijking met jongvolwassenen. Daarentegen kon er geen verschil gevonden worden tussen de doodsacceptatie van ouderen en middelbare volwassenen. Hiervoor werd als verklaring gegeven dat beide groepen al verder in het leven waren en tevreden waren met het leven dat ze hebben geleefd (Wong et al., 1994).

Uit het onderzoek van Bjelland et al. (2008) kwam naar voren dat het hebben van een

lager opleidingsniveau significant geassocieerd kan worden met hoge levels van angst. Daarentegen is er weinig bekend over de relatie tussen de mate van Death Anxiety of Existentiële angst in associatie met het opleidingsniveau. Death Anxiety is niet eerder uitgebreid onderzocht in associatie met het opleidingsniveau. Naar aanleiding van het onderzoek van Bjelland et al. (2008) wordt verwacht dat participanten met een lager genoten opleiding over een hogere mate van Death Anxiety zullen beschikken.

Ten slotte zal er gekeken worden naar de samenhang tussen atheïsme en theïsme (de geloofsaaffiliatie) en de mate van Death anxiety. Ook hier is er geen sprake van definitieve bevindingen en zijn de resultaten uit voorafgaande onderzoeken tegenstrijdig. Swenson (1961) concludeerde uit zijn onderzoek dat mensen met weinig religieuze overtuiging een hogere Death Anxiety attitude hebben dan mensen met een sterkere religieuze overtuiging. Bovendien kwam uit het onderzoek van Feifel en Nagy (1981) dat individuen die zichzelf als minder religieus zagen een hogere angst voor de dood bezaten dan mensen met een sterke geloofsovertuiging. Daarentegen concludeerde Feifel in zijn onderzoek in 1959 dat religieuze mensen meer angst bezitten voor de dood. Hiervoor gaf hij als verklaring dat deze sterke angst voortkwam uit bezorgdheid over het leven na de dood, het wel of niet naar de hemel gaan en de straf die in het leven na de dood kan volgen.

Kastenbaum en Aisenberg (1972) plaatste de angst voor de dood ook in dezelfde context, de angst voor bestraffing in het leven na de dood. Kastenbaum (2000) zag dat er sprake leek te zijn van een omgekeerd u-verband. Religieuze mensen beschikten over mindere mate van Death Anxiety dan niet religieuze of niet sterk religieuze mensen. Daarentegen leken sterk religieuze mensen over een hogere mate van Death Anxiety te beschikken. Het geloof kon dienen als een buffer tegen Death Anxiety, maar kon daarnaast ook dienen als bron van angst. Het vooruitzicht van een grote leegte na de dood kan onrust als gevolg hebben, maar mensen met een erg sterke geloofsovertuiging zijn vol vertrouwen dat ze bestemd zijn voor het leven na de dood. De dood wordt door deze groep niet als iets negatief ervaren omdat hun God en het leven na de dood op ze wacht. Maar daarentegen hoeven mensen zonder religieuze overtuiging niet bang te zijn voor vergelding in het leven na de dood.

Doel van dit onderzoek

Het doel van deze studie is vier mogelijke determinanten van Death Anxiety te onderzoeken en in kaart te brengen om zo risicogroepen met een verhoogde kans op Death Anxiety eerder

te kunnen herkennen. Wanneer uit dit onderzoek duidelijk wordt dat bijvoorbeeld vrouwen meer last hebben van een hoge mate van Death Anxiety, en daarmee een verhoogde kans lopen op een burn-out, depressie of andere angststoornissen, kunnen hier maatregelen tegen getroffen worden. Hetzelfde geldt voor de andere drie mogelijke determinanten. Daarnaast stellen Van Bruggen, Vos Bohlmeijer, et al (2013) dat existentiële angst theorieën al te lang verwaarloosd zijn en beter onderzocht moeten worden om toegepast te kunnen worden in de therapie.

Dit leidt tot de volgende vier onderzoeksvragen:

Onderzoeksvraag 1: *In hoeverre is geslacht geassocieerd met Death Anxiety.*

Onderzoeksvraag 2: *In hoeverre is leeftijd geassocieerd met Death Anxiety.*

Onderzoeksvraag 3: *In hoeverre is opleidingsniveau geassocieerd met Death Anxiety.*

Onderzoeksvraag 4: *In hoeverre is religie geassocieerd met Death Anxiety.*

Methode

Participanten

De gebruikte data was afkomstig van de cross-sectionele survey van Van Bruggen et al. (2017). In totaal hebben 465 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld. De gegevens van 73 respondenten zijn niet meegenomen in het onderzoek vanwege niet serieuze antwoorden en het onzorgvuldig invullen van de vragenlijst. In totaal zijn de gegevens van 389 respondenten gebruikt. Deze respondenten bestonden voor 65,3% (N=254) uit vrouwen en voor 34,2% (N=135) uit mannen, 0,5% vertelden hun geslacht liever niet. Respondenten waren tussen de 19 en 84 jaar oud met een gemiddelde van 40 jaar (SD=17,3). Van de respondenten had 12,3% als hoogst genoten opleiding Middelbaar beroepsonderwijs of lager, 87,7% van de respondenten had als hoogst genoten opleiding Hoger algemeen onderwijs of hoger. Ten slotte voelde 39,1% van de respondenten zich niet verbonden met een theïstische levensbeschouwing tegenover 60,9% die zich wel verbonden voelde met een theïstische levensbeschouwing.

Procedure

Voor het afnemen van de vragenlijsten werd gebruik gemaakt van Qualtrics (qualtrics.com). Via deze website konden de participanten de vragenlijsten via een computer, laptop of smartphone invullen. Om de kans op missende data zo klein mogelijk te maken is er gekozen voor de optie 'gedwongen reactie'. Hierdoor konden participanten pas naar de volgende pagina wanneer alle vragen ingevuld waren. Voorafgaand aan de vragenlijst werden de participanten gevraagd enkele demografische gegevens in te vullen, namelijk 'Bent u een man of vrouw?', 'Wat is uw geboortjaar?', 'Wat is uw hoogst afgeronde opleiding?' en 'Met welke levensbeschouwing voelt u zich het meest verbonden?'.

De vragenlijst is ingevuld door psychologie studenten en hun familieleden of kennissen. Bachelor psychologie studenten werden gevraagd om de vragenlijst in te vullen en twee andere respondenten te vinden. De voorkeur lag bij één respondent boven de 30 jaar en één respondent boven de 50 jaar. In ruil voor het invullen van de vragenlijst en het vinden van twee andere respondenten kregen de studenten studentcredits. Na een periode van twee weken werden de studenten en de twee gekozen respondenten gevraagd de vragenlijst nogmaals in te vullen.

Meetinstrumenten

Death Anxiety werd allereerst gemeten met de Existential Concerns Questionnaire (ECQ). Dit is een vragenlijst die is ontwikkeld om existentiële angst als een breed concept te meten. Hiervoor is de vragenlijst gebaseerd op vijf belangrijke theoretische domeinen, namelijk angst voor de dood, betekenisloosheid van het leven, schuld, sociale isolatie en identiteit. Omdat deze studie alleen het construct Death Anxiety meet, zijn alleen de items gebruikt die in de ECQ onder dit construct vallen. Namelijk: 'Het bestaan voelt voor mij dreigend, alsof mij elk moment iets ergs kan overkomen', 'Het beangstigt me dat ik ooit dood zal zijn', 'Het maakt me bang dat mijn leven voorbij gaat', 'Ik pieker er over dat mij zomaar iets vreselijks kan overkomen', 'Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is', 'Ik word angstig als ik bedenk hoe kwetsbaar mijn lichaam is voor de gevaren van het leven' en 'Ik pieker er over dat ik bij mijn dood alles moet loslaten'. De antwoord opties werden door middel van de Likertschaal gescoord en bestonden uit: 1 = nooit, 2 = zelden, 3 = soms, 4 = vaak en 5 = altijd. De totale score werd berekend als de gemiddelde score van de zeven items met ($M=1,99$, $SD= 0,70$). Deze zeven items hadden een hoge Cronbach's alpha van .86. Uit onderzoek is gebleken dat de ECQ over een goede interne consistentie beschikt met een goede test-hertest betrouwbaarheid. Daarnaast is de construct validiteit goed gebleken.

Om een duidelijker beeld van Death Anxiety te krijgen is besloten om naast de ECQ ook gebruik te maken van de Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale (DAP-R Anxiety), (Wong, Reker, & Gesser, 1994). Dit is een vragenlijst die de attitudes van mensen meet ten opzichte van de dood. Bijvoorbeeld, vermijden over de dood na te denken, de acceptatie van de dood, of angst over de dood. Er is gebruik gemaakt van de Nederlandse vertaling van de DAP-R anxiety subschaal, welke is samengebracht tot een zeven item anxiety subschaal. Participanten konden antwoord geven op een zeven puntenschaal waarbij de antwoord opties bestonden uit: 1 = zeer mee eens, 2 = mee eens, 3 = een beetje mee eens, 4 = weet ik niet, 5 = een beetje mee eens, 6 = mee eens en 7 = zeer mee eens. De totale score werd berekend als de somscore van de zeven items ($M = 2,00$, $SD = 0,70$). Er was sprake van een hoge Cronbach's alpha van .89. De ECQ en de DAP-R zijn sterk gecorreleerd ($r=0,714$).

Naast de ECQ en de DAP-R hebben de participanten nog andere vragenlijsten ingevuld. Deze vragenlijsten maten de constructen angst, depressie, stress, neuroticisme, houding ten opzichte van onzekerheid en de levensbetekenis van mensen. Deze vragenlijsten waren niet relevant voor deze studie naar Death Anxiety en zijn daarom niet meegenomen in dit onderzoek.

Statistische analyse

Voor de analyse is er gebruik gemaakt van IBM SPSS Statistics 22. Om de relatie tussen de demografische gegevens en de mate van Death Anxiety te meten is ervoor gekozen om verschillende univariate analyses uit te voeren. Hierbij was de afhankelijke variabele Death Anxiety en waren de onafhankelijke variabelen leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en geloofsovertuiging. Vervolgens werden er multivariate analyses uitgevoerd om unieke verbanden te kunnen zien. Voor de analyses zijn zowel de ECQ als de DAP-R afzonderlijk als afhankelijke variabele gebruikt.

Univariate analyse

Om de relatie tussen geslacht en de mate van Death Anxiety te meten werd een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. Omdat maar twee participanten voor de optie ‘deze vraag wil ik niet beantwoorden’ hadden gekozen, en dus niet onder te verdelen waren in man of vrouw is besloten de data van deze twee participanten buiten beschouwing te laten. Daarnaast werd om het verband tussen leeftijd en Death Anxiety te onderzoeken een Pearson correlatie uitgevoerd. Vervolgens werden kwadratische regressieanalyses uitgevoerd om mogelijke niet-lineaire verbanden op te sporen.

Om de relatie tussen het opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety te meten werd een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. Omdat er sprake is van meerdere schalen binnen de variabele en de ene schaal niet per se hoger is dan de andere schaal, heeft iemand met een afgerond gymnasium diploma een hogere opleiding genoten dan iemand met een afgeronde MBO opleiding, is ervoor gekozen deze ordinale variabele te hercoderen tot een dummy-variabele genaamd opleidingsniveau. De categorieën lagere school/Basisonderwijs of minder, lager beroepsonderwijs (LBO), middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (MAVO) en middelbaar beroepsonderwijs (MBO) is gegroepeerd onder de waarde 0. Deze schaal betekent dat de respondent een lage tot een gemiddelde opleiding heeft genoten. Hoger algemeen onderwijs, HBS, Atheneum, Gymnasium, HAVO, VWO), hoger beroepsonderwijs (HBO) en wetenschappelijk onderwijs (WO) of meer werd gegroepeerd onder waarde 1 en betekende dat de respondent een hoge opleiding had genoten.

Om de invloed die religieuze affiliatie heeft op de mate van Death Anxiety te meten werd er een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. Bij de variabele religieuze affiliatie was er sprake van een nominale variabele. De antwoord opties bestonden uit Boeddhisme (5,1%), christendom (49,4%), Hindoeïsme (0%), Humanisme (5,9%), Islam (3,1%), anders namelijk

(1,8%) en ik voel me niet verbonden met een levensbeschouwing (34,7%). Er is gekozen om de theïstische levensbeschouwingen die onder te categorie ‘anders namelijk’ waren ingevuld (Jodendom en esoterie) onder deze categorie te laten en niet serieuze antwoorden die onder ‘anders namelijk’ waren ingevuld (Star strek en ik geloof alleen in mezelf) onder te brengen in ‘ik voel me niet verbonden met een levensbeschouwing’. Ook bij deze variabele is er gekozen voor her codering naar een dummy-variabele die geloofsaffiliatie genoemd werd. Hierbij houdt de waarde 0 geen religieuze affiliatie met een God in en de waarde 1 wel een religieuze affiliatie met een God. Gekeken wordt of verbonden voelen met een geloof invloed heeft op de mate van Death Anxiety.

Multivariate analyses

Om de totaal verklaarde variantie in Death Anxiety van de vier variabelen te bepalen en om unieke variabelen te vinden werden multivariate regressie analyses toegepast. De multivariabele regressie analyse toetst of meerdere onafhankelijke variabelen effect hebben op de afhankelijke variabele. Mogelijk is dat de verschillende variabelen onderling invloed op elkaar uitoefenen waardoor de onafhankelijke variabelen meer invloed op de afhankelijke variabele lijken te hebben dan in werkelijkheid het geval is. Met Death Anxiety als afhankelijke variabele en geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en religieuze affiliatie als onafhankelijke variabelen.

Resultaten

Relatie tussen geslacht en Death Anxiety

In hoeverre is geslacht geassocieerd met de mate van Death Anxiety?

Vrouwen rapporteerden een significant hogere mate van Death Anxiety dan mannen op zowel de ECQ ($t(385) = 3,93$, $p < 0,001$) als op de DAP-R ($t(385) = 3,57$, $p < 0,001$). De resultaten van de onafhankelijke t-toets, weergegeven in tabel 1, laat zien dat geslacht significant geassocieerd is met de mate van Death Anxiety. Bij beide vragenlijsten lag het significantie niveau onder de 0,001, wat het resultaat significant maakt.

Tabel 1

Relatie tussen geslacht en de mate van Death Anxiety

Test	Man	Vrouw	t	p
	M(SD)	M(SD)		
DA ECQ	1,80 (0,67)	2,09 (0,69)	3,93	<0,001
DA DAP-R	19,51 (8,66)	23,02 (9,45)	3,57	<0,001

M=gemiddelden, (SD)= standaardafwijking, DA=Death Anxiety, ECQ=Existential Concerns Questionnaire, DAP-R=Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale

Relatie tussen leeftijd en Death Anxiety

In hoeverre is leeftijd geassocieerd met de mate van Death Anxiety?

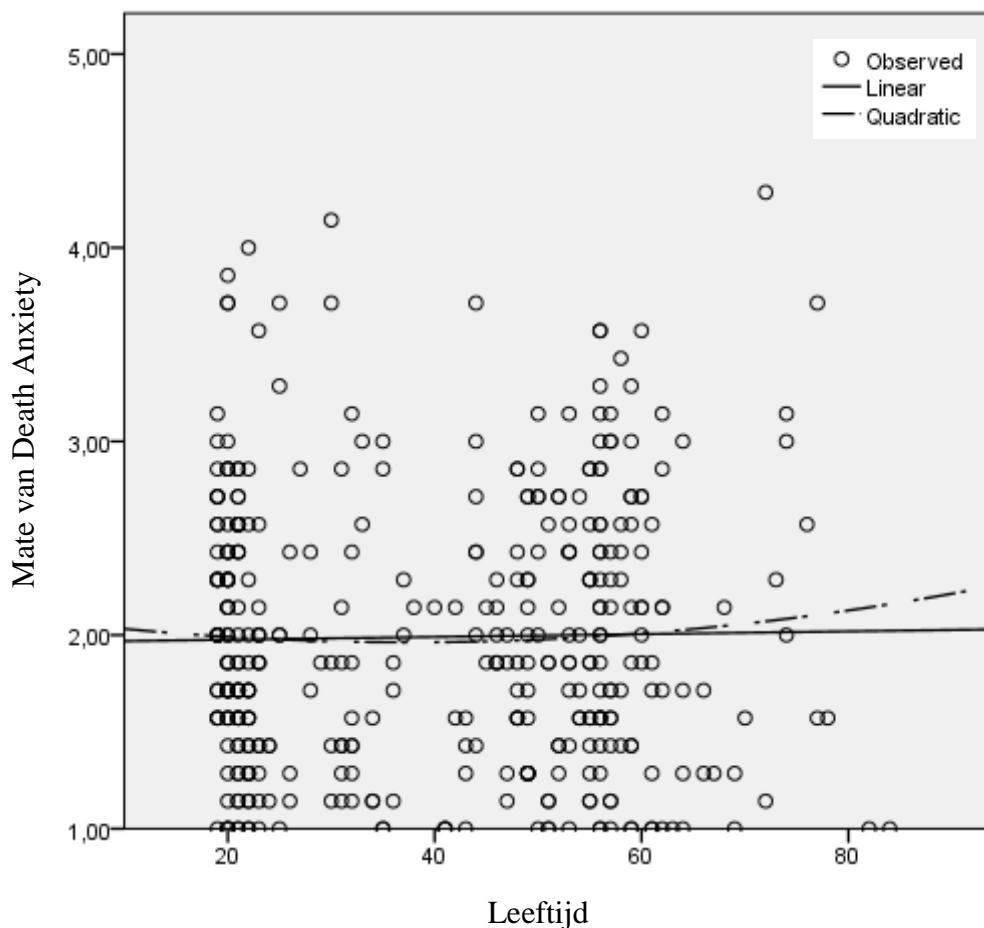
Om antwoord te geven op de tweede onderzoeksvraag is er een Pearson correlatie uitgevoerd. Deze resultaten zijn terug te vinden in tabel 2, ECQ ($r = 0,018$ $N = 389$; $p = 0,727$), DAP-R ($r = -0,086$; $N = 389$; $p = 0,089$). Vanwege een significantie niveau van boven de 0,05 kan aangenomen worden dat leeftijd en de mate van Death Anxiety niet significant geassocieerd zijn. In grafiek 1 is te zien dat er geen sprake is van een lineaire associatie of een kwadratische associatie tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety van de ECQ. Maar in figuur 2 ondanks dat er geen sprake lijkt te zijn van een lineaire associatie, lijkt er wel een u-curve verband te zijn. Te zien is dat participanten van onder en rond de 20 hoger scoorden op de Death Anxiety vragen dan participanten rond de 40 jaar, vervolgens is te zien dat mensen van boven de 60 steeds hoger scoorden op de mate van Death Anxiety. Dit wijst erop dat er aan de hand van de DAP-R mogelijk sprake is van een associatie tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety.

Tabel 2.

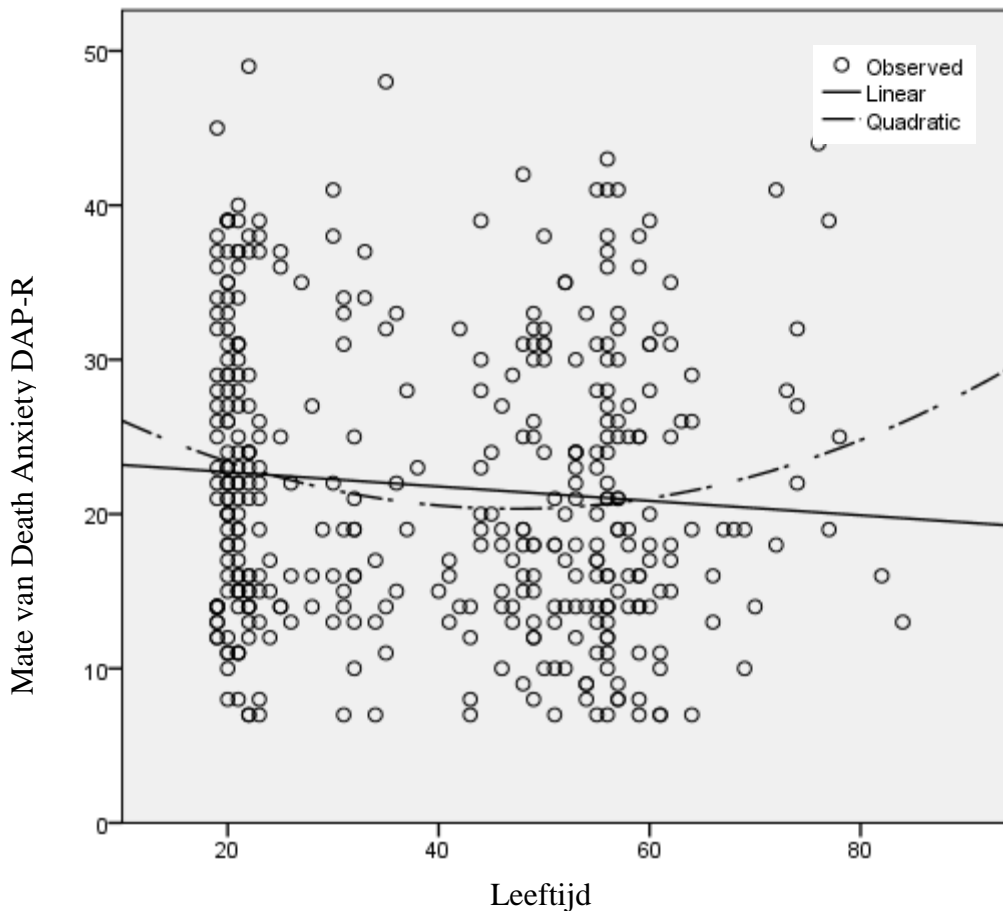
Relatie tussen leeftijd en Death Anxiety

Test		DA ECQ	DA DAPR	Leeftijd
DA ECQ	R	-		
	P	-		
DA DAP-R	R	,714	-	
	P	<,0001	-	
Leeftijd	R	,018	-,086	-
	P	,727	,089	-

M=gemiddelden, (SD)= standaardafwijking, DA=Death Anxiety, ECQ=Existential Concerns Questionnaire, DAP-R=Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale

Figuur 1. *Associatie tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety gemeten met de Existential Concerns Questionnaire (ECQ)*

Figuur 2. *Associatie tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety gemeten met de Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale (DAP_R)*

Relatie tussen opleidingsniveau en Death Anxiety

In hoeverre is opleidingsniveau geassocieerd met de mate van Death Anxiety?

Om te onderzoeken of het opleidingsniveau geassocieerd is met Death Anxiety is er een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. De resultaten hiervan staan weergegeven in tabel 3.

Opvallend is het verschil in het significantie niveau tussen de ECQ ($t(385) = 1,06, p=0,29$) en de DAP-R ($t(385) = 2,41, p=0,02$). Mensen met een hoger opleidingsniveau rapporteren geen significant hogere mate van Death Anxiety volgens de ECQ maar wel volgens de DAP-R.

Tabel 3.*Relatie tussen opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety*

Test	lager	hoger	t	p
	onderwijs	onderwijs		
	M(SD)	M(SD)		
DA ECQ	1,93 (0,72)	2,01 (0,67)	1,06	0,29
DA DAP-R	19,96 (8,34)	22,40 (9,58)	2,41	0,02

M=gemiddelden, (SD)= standaardafwijking, DA=Death Anxiety, ECQ=Existential Concerns Questionnaire, DAP-R=Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale

Relatie tussen religieuze affiliatie en Death anxiety*Is religieuze affiliatie geassocieerd met de mate van Death Anxiety?*

Ten slotte werd gekeken naar het verschil in Death Anxiety tussen atheïsme en theïsme. Deze resultaten staan weergegeven in tabel 4. Uit de onafhankelijke t-toets kwam naar voren dat zowel bij de ECQ als bij de DAP-R er geen sprake is van een significant verschil tussen opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety, ECQ ($t(385) = 0,15$; $p=0,89$), DAP-R ($t(385) = 0,15$; $p=0,88$), wat betekent dat religieuze affiliatie niet geassocieerd was met de mate van Death Anxiety.

Tabel 4.

Relatie tussen geloofsaffiliatie en de mate van Death Anxiety

Test	Atheïsme	Theïsme	t	p
	M(SD)	M(SD)		
DA ECQ	1,98 (0,71)	1,99 (0,69)	0,15	0,89
DA DAP-R	21,87 (9,83)	21,73 (9,02)	0,15	0,88

M=gemiddelden, (SD)= standaardafwijking, DA=Death Anxiety, ECQ=Existential Concerns Questionnaire, DAP-R=Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale

Multivariate regressie analyses

Ten slotte werd er een multivariate regressie analyse uitgevoerd met de vier afhankelijke variabelen en de onafhankelijke variabele Death Anxiety van zowel de ECQ als de DAP-R. Na het uitvoeren van de multivariate regressie analyses bleef wederom de variabele geslacht significant. De resultaten van de multivariate regressie analyse staan weergegeven in tabel 5. De drie overige variabelen scoorden een significantie niveau van boven de 0,05, waaruit blijkt dat deze variabelen geen significantie relatie hebben met de mate van Death Anxiety.

Bij de multivariate van de DAP-R is wederom te zien dat alleen de variabele geslacht geassocieerd kan worden met de mate van Death Anxiety. Deze resultaten van de multivariate regressie analyses bij de DAP-R staan weergegeven in tabel 6. Opvallend is dat in

tegenstelling tot de significantie relatie die gevonden is bij de univariate analyses tussen opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety, deze significante relatie verdwenen is na het uitvoeren van de multivariate regressie analyses. Met een significantie niveau van ,02 bij de univariate analyses en een significantie niveau van ,072 bij de multivariate regressie analyses, kan gezegd worden dat de variabele opleidingsniveau niet onafhankelijk geassocieerd is met de mate van Death Anxiety, er is geen sprake van een uniek verband. De onafhankelijke variabele opleidingsniveau hangt te sterk samen met de onafhankelijke variabele geslacht.

Daarnaast is gekeken hoeveel variantie van de Death Anxiety de demografische variabelen kunnen voorspellen van zowel de ECQ als de DAP-R. Uit de multivariate regressie analyses kwam naar voren dat de demografische variabelen 5% van de variantie in Death Anxiety van de ECQ kunnen voorspellen en 4% van de variantie in Death Anxiety van de DAP-R kunnen voorspellen.

Tabel 5.

Multivariate regressie analyse Death Anxiety ECQ

Onafhankelijke variabelen	B	SE (B)	β	p
Geslacht	0,303	0,074	,210	,000
Leeftijd	0,004	0,002	,098	,088
Opleidingsniveau	0,139	0,090	,087	,123
Geloofsaffiliatie	-0,030	-0,021	-,021	,684

$R^2 = 0.047$; $F=(4,384)=4.72$; $p<0.001$. ECQ is Existential Concerns Questionnaire

Tabel 6.

Multivariate regressie analyses Death Anxiety DAP-R

Onafhankelijke variabelen	B	SE (B)	β	p
Geslacht	3,087	0,994	,160	,002
Leeftijd	-0,006	0,031	-,011	,851
Opleidingsniveau	2,184	1,211	,102	,072
Geloofsaffiliatie	-0,101	0,993	-,005	,919

$R^2 = 0.039$; $F=(4,384)=3.89$; $p=0.004$. DAP-R is Death Attitude Profile-Revised-Anxiety subscale

Discussie

Dit onderzoek had als doel meer inzicht krijgen in mogelijke voorspellers van een hoge mate van Death Anxiety. Door de Death Anxiety te meten met zowel de ECQ vragenlijst als de DAP-R vragenlijst is geprobeerd een duidelijk beeld te krijgen van de invloed die de vier variabelen mogelijk hebben op de mate van Death Anxiety. Uit de resultaten is naar voren gekomen dat alleen de variabele geslacht consistent kan worden gezien als determinant van de mate van Death Anxiety. De variabelen leeftijd, opleidingsniveau en religieuze affiliatie lijken geen significante relatie te hebben met de mate van Death Anxiety. Deze bevindingen worden hieronder nader toegelicht.

Zoals verwacht bleek er een significant verschil te bestaan tussen mannen en vrouwen en de mate van Death Anxiety die zij ervaren. Vrouwen scoorden significant hoger op zowel de Death Anxiety vragen van de ECQ als op de Death Anxiety vragen van de DAP-R. Dit verband bleef overeind na het controleren voor de andere constructen bij de multivariate regressie analyses, wat erop wijst dat geslacht een consistente determinant is van de mate van Death Anxiety. Dit resultaat komt overeen met het onderzoek van Neimeyer & Moore (1994) welke suggereerden dat er een duidelijk verschil te vinden is in geslacht en de mate van Death Anxiety. Vrouwen zouden namelijk meer aanleg hebben voor het ontwikkelen van angstklachten, maar zouden minder angst voelen voor het onbekende dan mannen (Neimeyer & Moore, 1994).

Het verschil in gemiddelde scores en somscores tussen mannen en vrouwen waren significant, maar niet groot. De participanten van deze sample vielen niet onder de klinische populatie en zowel de mannen als de vrouwen hadden gemiddeld tot laag gescoord op de mate van Death Anxiety. Verwacht wordt dat het gemiddelde verschil tussen mannen en vrouwen in de mate van Death Anxiety groter zal zijn wanneer getest in een klinische setting. Bekend is dat vrouwen vaker een angstoornis ontwikkelen en meer dan twee keer zoveel kans hebben op een depressie dan mannen, wat in lijn is met dit onderzoek waarbij vrouwen gemiddeld hoger scoorden op de mate van Death Anxiety dan mannen (Kölling, van Wijk, & Cath, 2008; Alexander, Dennerstein, Kotz, & Richardson, 2007). Wanneer getest in een klinische setting kan worden verwacht dat vrouwen aanzienlijk hoger zullen scoren dan mannen vanwege hun aanleg voor angstklachten. In de toekomst is het interessant om verder onderzoek te doen naar de klinische populatie en hoe de vrouwen zich in deze sample verhouden tot mannen.

Tegen de verwachting in is er geen significante associatie gevonden tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety. Participanten met een leeftijd van rond de 20 jaar scoorden niet

lager of hoger op de mate van Death Anxiety dan participanten met een leeftijd van rond de 70 jaar. Opvallend was dat tussen de variabele leeftijd en de mate van Death Anxiety gemeten door middel van de DAP-R een licht u-curve verband zichtbaar was. Verwacht werd dat ouderen over een lagere mate van Death Anxiety zouden beschikken dan jongvolwassenen en volwassenen. Uit het onderzoek van Wong en collega's (1994) kwam naar voren dat ouderen over een hogere mate van neutrale doodsacceptatie beschikten in vergelijking met jongvolwassenen. Daarnaast kwam uit het onderzoek van Lockhart et al. (2001) een duidelijke negatieve samenhang naar voren tussen leeftijd en de mate van Death Anxiety die wordt ervaren. Dit kwam niet overeen met de gevonden resultaten van dit onderzoek.

Een mogelijke verklaring voor deze tegenstrijdige resultaten is dat de leeftijdsopbouw van de algemene bevolking in deze sample niet goed gerepresenteerd werd. In de resultaten is namelijk te zien dat de participanten vooral bestonden uit mensen met een leeftijd van rond de 20 jaar en rond de 60 jaar. Studenten werden gevraagd zelf de vragenlijst in te vullen, wat de hoge piek rondom de leeftijd van 20 jaar verklaard. Daarnaast werd hen gevraagd nog twee andere respondenten te vinden. In de instructies aan de studenten werd aangegeven dat de voorkeur uitging naar één respondent met een leeftijd van boven de 30 jaar en één respondent met een leeftijd van boven de 50 jaar. Mogelijk hebben veel studenten hun ouders of hun grootouders gevraagd deel te nemen aan de vragenlijsten, wat het hoge aantal participanten in en rond die leeftijd zou verklaren. Daarnaast hebben te weinig mensen van boven de 75 jaar de twee vragenlijsten ingevuld. Dit maakte de onderzochte sample niet representatief voor de leeftijdsopbouw van de algemene populatie, wat betekent dat de ecologische validiteit laag is. De verdeling van de leeftijd is niet generaliseerbaar naar de leeftijdsopbouw van de samenleving. Leeftijd lijkt niet geassocieerd te zijn met de mate van Death Anxiety aan de hand van deze steekproef.

Voor toekomstig onderzoek is het mogelijk interessant om te onderzoeken of bijvoorbeeld jongeren op bepaalde aspecten van Death Anxiety hoger of lager scoren dan bijvoorbeeld ouderen. Wanneer blijkt dat ouderen bangere zijn om dood te gaan, maar jongeren meer angst voelen voor de onvermijdelijkheid van de dood, kan hier op ingespeeld worden tijdens bijvoorbeeld therapie sessies of begeleiding van ouderen.

Tegen de verwachting in is er geen significant verschil gevonden in hoogst genoten opleiding en de mate van Death Anxiety. Opvallend was dat in tegenstelling tot de ECQ, de DAP-R wel een significant verschil weergaf tussen genoten opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety die ervaren werd. Na het uitvoeren van de multivariate regressie analyses werd

dit significante verband weerlegd. Er bleek geen sprake te zijn van een uniek verband tussen het opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety.

Mogelijk is tijdens de univariate regressie analyses tussen opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety een significante associatie naar voren gekomen doordat de onafhankelijke variabele geslacht te sterk samenhangt met de onafhankelijke variabele opleidingsniveau. Het opleidingsniveau ligt gemiddeld hoger bij vrouwen dan bij mannen (Merens, van den Brakel, Hartgers, & Hermans, 2011) wat betekent dat er meer hoog opgeleide vrouwen zijn dan mannen. De participanten die aangegeven hadden een hoge opleiding genoten te hebben waren voor het merendeel vrouwen. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat vrouwen inderdaad over een hogere mate van Death Anxiety beschikken dan mannen. Dit verklaart waarom er bij de variabele opleidingsniveau bij de univariate regressie analyses wel een significant verschil aanwezig leek te zijn tussen hoge of lage genoten opleiding en de mate van Death Anxiety, en deze niet meer zichtbaar was in de resultaten van de multivariate analyses. Hierbij werd namelijk gecontroleerd voor unieke verbanden.

Daarnaast is er mogelijk geen verschil tussen een hoog en een laag opleidingsniveau en de mate van Death Anxiety geweest doordat deze sample niet volledig representatief is voor de algemene populatie. De vragenlijst is vooral door studenten ingevuld, waardoor het gemiddelde genoten opleidingsniveau hoog lag. Hierdoor heeft dit onderzoek geen beter inzicht kunnen verkrijgen in de mate van Death Anxiety die mensen met een lager genoten opleidingsniveau bezitten. Geconcludeerd kan worden dat opleidingsniveau niet geassocieerd kan worden met de mate van Death Anxiety. Voor toekomstig onderzoek is het interessant om gebruik te maken van meer participanten die een lagere opleiding genoten hebben, om zo een duidelijkere representatie van de algemene bevolking te kunnen krijgen.

Ten slotte kwam uit de verschillende analyses naar voren dat er geen significante associatie bestaat tussen religieuze affiliatie en de mate van Death Anxiety. Dit was tegen de verwachting in, aangezien uit voorgaande onderzoeken van Feifel en Nagy (1981) is voortgekomen dat een lagere mate van Death Anxiety en een hogere acceptatie van de dood zich zou voordoen bij mensen met een religieuze affiliatie. Daarnaast kon ook aan de hand van de Terror Management Theorie (Greenberg, Solomon, & Pyszczynski, 1997) verwacht worden dat religie als een buffer zou werken voor de mate van Death Anxiety. Uit onderzoek gebaseerd op de Terror Management Theorie kwam naar voren dat mensen religie gebruiken als buffer om een hoge mate aan Death Anxiety te vermijden. Mensen zouden onder andere religieus worden vanwege een hoge mate aan Death Anxiety (Vail, Rothschild, Weise,

Solomon, Pyszczynski, & Greenberg, 2010). Het geloof zou rust geven voor de onvermijdelijke dood die volgt. Uit het onderzoek van Buurman (2011) was naar voren gekomen dat de religieuze buffer zich alleen voordeed bij Christenen en niet bij moslims. Aangezien het merendeel van de participanten die aangegeven hadden zich verbonden te voelen met een religie, zich verbonden voelden met het christendom, kon verwacht worden dat deze religieuze buffer sterk naar voren zou zijn gekomen. Mogelijk is deze religieuze buffer niet naar voren gekomen in dit onderzoek vanwege het feit dat er gevraagd werd naar verbondenheid met een religie en niet werd gevraagd hoe sterk de mensen geloofden.

Dit kan mogelijk verklaard worden doordat er gevraagd werd naar religieuze verbondenheid. Verbonden voelen met, en geloven in zijn twee verschillende concepten. Iemand kan aangegeven hebben zich verbonden te voelen met het christendom maar dit hoeft niet te betekenen dat iemand daadwerkelijk religieus is. De participanten konden niet aangeven hoe sterk hun verbondenheid was met een bepaalde geloofsovertuiging. Dit kan in de toekomst met behulp van een meer gedetailleerde vragenlijst verholpen worden. Daarnaast was ervoor gekozen om de focus te leggen op theïsme en atheïsme. De geloofsovertuigingen die te maken hadden met een god werden vergeleken met geloofsovertuigingen zonder God. Zo werden atheïsme en het Humanisme vergeleken met onder andere de Islam en het Boeddhisme. Mogelijk is dat mensen die zich verbonden voelen met de Islam over een hoge mate van Death Anxiety beschikken, en de mensen die zich verbonden voelen met het christendom over een lage mate van Death Anxiety beschikken.

Mogelijk is dat de verschillende geloofsovertuigingen elkaar gecompenseerd hebben waardoor er geen significant verschil zichtbaar werd. Ten slotte zijn de verschillende onderzoeken uitgevoerd in niet West Europese landen waar geloof mogelijk een grotere rol speelt. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld is religie sterk verbonden met de samenleving, wat in Nederland niet het geval is. Waar geslacht een stabiele determinant blijkt te zijn van de mate van Death Anxiety, religie lijkt geen stabiele determinant te zijn.

Uit onderzoeken gericht op religie en de Terror Management Theorie (Buurman, 2011) kwam naar voren dat er wel degelijk een associatie bestaat tussen religie en de mate van Death Anxiety. Interessant voor toekomstig onderzoek is om onderzoek te doen naar specifieke geloven en de mate van Death Anxiety. Zo is het mogelijk dat mensen die zich verbonden met het christendom meer angst bezitten voor de dood dan mensen die zich verbonden voelen met de Islam. Gezegd kan worden aan de hand van dit onderzoek dat religieuze affiliatie niet geassocieerd kan worden met de mate van Death Anxiety, en daarmee

geen determinant is.

De bevindingen uit dit onderzoek zijn voor zowel de wetenschap als de praktijk relevant. Depressies komen steeds vaker voor onder jongeren, tegenwoordig krijgt 10% van alle tieners minstens een keer te maken met een depressie gedurende hun adolescentie (Aware, 2017). Uit het onderzoek van Alvarado, Templer, Bresler, & Thomas-Dobson (1995) kwam naar voren dat een hoge mate van Death Anxiety en depressies positief gecorreleerd zijn. Dit maakt een hoge mate van Death Anxiety een probleem dat onderzocht en aangepakt dient te worden. Tijdens therapie sessies of behandelingen kan rekening gehouden worden met de bevinding dat vrouwen over het algemeen meer last hebben van een hoge mate van Death Anxiety. Hier kan op worden ingespeeld tijdens therapie of behandelingssessies. Daarnaast is dit onderzoek ook relevant voor de wetenschap vanwege het vele onderzoek dat nog gedaan kan worden op het gebied van Death Anxiety en de mogelijke determinanten die verder onderzocht kunnen worden. Dit onderzoek diende vooral als bevestigend onderzoek van de huidige literatuur.

Referentielijst

- Alexander, J. L., Dennerstein, L., Kotz, K., & Richardson, G. (2007). Women, anxiety and mood: a review of nomenclature, comorbidity and epidemiology. *Expert review of neurotherapeutics*, 7, 45–58. Crossref, Medline.
- Alvarado, K. A., Templer, D. I., Bresler, C., & Thomas-Dobson, S. (1995). The relationship of religious variables to death depression and death anxiety. *Journal of Clinical Psychology*, 51(2), 202-204.
- Aware (2017). Coping with depression when you're young. Geraadpleegd op 12 augustus, 2017, van <https://www.aware.ie/help/information/depression-and-young-people/>
- Bjelland, I., Krokstad, S., Mykletun, A., Dahl, A. A., Tell, G. S., & Tambs, K. (2008). Does a higher educational level protect against anxiety and depression? The HUNT study. *Social science & medicine*, 66(6), 1334-1345.
- Bruggen, V., Klooster, P., Westerhof, G., Vos, J., Kleine, E., Bohlmeijer, E., & Glas, G. (2017). The Existential Concerns Questionnaire (ECQ)—Development and Initial Validation of a New Existential Anxiety Scale in a Nonclinical and Clinical Sample. *Journal of Clinical Psychology*
- Bruggen, V. V., Vos, J., Bohlmeijer, E. T., & Glas, G. (2013). Over de plaats van existentiële thema's in cognitieve gedragstherapie. *Gedragstherapie*, 46, 119-134.
- Buurman, J. C. (2011). *Christenen als de dood voor de dood. Terror management theorie van toepassing op Christenen maar niet op Moslims*. Universiteit Twente: unpublished master thesis (Master's thesis).
- Cicirelli, V. G. (2009). Sibling death and death fear in relation to depressive symptomatology in older adults. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 64(1), 24-32.
- Feifel, H. E. (1959). *The meaning of death*. New York, NY: Blakiston Division, Mcgraw-Hill.

Feifel, H., & Nagy, V. T. (1981). Another look at fear of death. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49(2), 278.

Glas, G. (2003). Anxiety—animal reactions and the embodiment of meaning. In B. Fulford, K. Morris, J. Z. Sadler & G. Stanghellini (Eds.), *Nature and Narrative – An Introduction to the New Philosophy of Psychiatry* (pp. 231-249). Oxford: Oxford University Press.

Greenberg, J., Solomon, S., & Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. *Advances in experimental social psychology*, 29, 61-139.

Hartgers, R. (2016). Keuzestress. *Lucide*, 5(2), 44-47.

Iverach, L., Menzies, R. G., & Menzies, R. E. (2014). Death anxiety and its role in psychopathology: Reviewing the status of a transdiagnostic construct. *Clinical psychology review*, 34(7), 580-593.

Kastenbaum, R. (Ed.). (2000). *The psychology of death*. New York, NY : Springer Publishing Company Inc.

Kastenbaum, R., & Aisenberg, R. (1972). *The psychology of death*. New York, NY : Springer Publishing Company Inc.

Kölling, P., van Wijk, C. G., & Cath, C. (2008). Angst en depressie. *Bijblijven*, 24(7), 42-47.

Koole, S. L., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2006). Introducing science to the psychology of the soul: Experimental existential psychology. *Current Directions in Psychological Science*, 15(5), 212-216.

Lester, D. (1972). Studies in death attitudes: II. *Psychological reports*. 30(2), 440.

- Lester, D. (1994). The Collett-Lester fear of death scale. *Death anxiety handbook: Research, instrumentation, and application*, 45-60. Washington, DC : Taylor & Francis.
- Lockhart, L. K., Bookwala, J., Fagerlin, A., Coppola, K. M., Ditto, P. H., Danks, J. H., & Smucker, W. D. (2001). Older adults' attitudes toward death: links to perceptions of health and concerns about end-of-life issues. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 43(4), 331-347.
- Maxfield, M., Pyszczynski, T., Kluck, B., Cox, C. R., Greenberg, J., Solomon, S., & Weise, D. (2007). Age-related differences in responses to thoughts of one's own death: mortality salience and judgments of moral transgressions. *Psychology and aging*, 22(2), 341.
- Merens, A., van den Brakel, M., Hartgers, M., & Hermans, B. (2011). *Emancipatiemonitor 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Centraal Bureau voor de Statistiek
- Neimeyer, R. A., & Moore, M. K. (1994). Validity and reliability of the Multidimensional Fear of Death Scale. In R. A. Neimeyer (Ed.), *Series in death education, aging, and health care. Death anxiety handbook: Research, instrumentation, and application* (pp. 103-119). Philadelphia: Taylor & Francis.
- Neimeyer RA, Wittkowski J, Moser RP. Psychological research on death attitudes: an overview and evaluation. *Death studies*. 2004;28:309–40.
- Swenson, W. M. (1961). Attitudes toward death in an aged population. *Journal of Gerontology*, 16(1), 49-52.
- Tillich, P. (1952). *The Courage to be*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Vail, K. E., Rothschild, Z. K., Weise, D. R., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (2010). A terror management analysis of the psychological functions of religion. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 84-94.

- Van Veldhuizen, T., Buurman, J., Van Laarhoven, D., De Theije, V., Veldman, J., Van den Bos, K.....& Loseman, A. (2011). Terror management: Theorie of religie? Doodsbesef als sterkere prikkel voor Christenen dan voor Moslims bij verdediging van hun cultureel wereldbeeld. *Jaarboek Sociale Psychologie*. 2011, 13-16.
- Verkuil, B., & van Emmerik, A. (2007). Hoe heeft het zover kunnen komen?. In *Omgaan met stress en burnout* (pp. 29-49). Bohn Stafleu van Loghum.
- Weems, C. F., Costa, N. M., Dehon, C., & Berman, S. L. (2004). Paul Tillich's theory of existential anxiety: A preliminary conceptual and empirical examination. *Anxiety, Stress & Coping*, 17(4), 383-399.
- Wong, P.T.P., Reker, G.T., & Gesser, G. (1994). Death attitude profile-revised. In R. A. Neimeyer (Ed.), *Death anxiety handbook: research, instrumentation and application* (pp. 121-148). New York, NY: Taylor & Francis.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. New York, NY: Basic Books.